

Література:

1. A Playbook Against Populism? Populist Leadership in Decline in 2021. URL: <https://www.institute.global/insights/geopolitics-and-security/playbook-against-populism-populist-leadership-decline-2021>
2. Макміллан М. Що таке популізм? URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/makmillan/shcho-take-populizm-412114.html>

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ У ПОСТВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ

Кочубейник О. М.

*доктор психологічних наук, головний науковий співробітник
лабораторії психології політико-правових відносин
Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

Соціальна згуртованість може розглядатися як одна із важливих характеристик суспільства, що опосередкованим чином – але досить потужно – позначається на індивідуальному добробуті його членів, на способах та мірі задоволення основних людських потреб, а також забезпечує неперервність та поступальність розвитку соціальної спільноти, побудованого на основі спільних цінностей, рівних можливостей та почутті довіри, надії та взаємодопомоги серед усіх його членів. «Соціальну згуртованість правомірно розглядати як одну з конкурентних переваг певного соціуму, яка формує запас міцності, стійкості економічної системи та сприяє більш повному використанню накопиченого людського і соціального капіталу, демонструє нову якість економічного і соціального розвитку» [1, с. 18].

Численні теорії, що виникають у політології, соціології, психології та інших дисциплінах сформували уявлення про цей феномен як комплексний та полідетермінований, проте спільним знаменником різноманітних тлумачень є уявлення про якість соціальних відносин і сприйняття людьми почуття спільності. Так, соціальну згуртованість пов'язують з широким колом питань, зокрема, як люди ставляться один до одного та до держави, як функціонують права людини, як визначають якість суспільних процесів бідність, нерівність, соціальна відчуженість тощо.

Для соціальної згуртованості важливими є дві групи соціальних відносин. 1) Взаємовідносини громадян і держави (відносини між державою та суспільством або суспільний договір), що стосується очікувань людей від держави, а також здатності та волі держави надавати суспільні блага та послуги. 2) Відносини між громадянами, що виникають як через соціальні стосунки, так і розподіл ресурсів й характеризують особливості взаємодії між різними соціальними групами, спільнотами та між окремими громадянами [2].

Зважаючи на те, що поствоєнний період основним своїм завданням буде мати перехід до мирного життя, то це також означатиме зміцнення соціальної згуртованості, мінімізацію негативних відносин і стосунків на усіх рівнях функціонування суспільства. Найбільшим викликом у цьому світі вбачається примирення як процес подальшої превенції конфліктів між тими ідентичностями, зміст та ціннісні основи котрих виявилися поляризованими під час російського вторгнення. У цьому сенсі збільшення соціальної згуртованості можна тлумачити як результат успішних зусиль з розбудови миру та національного примирення.

Як зазначалося вище, важливим аспектом соціальної згуртованості є відносини між громадянами та державою. Це включає характер повсякденної взаємодії громадян із представниками держави, а також те, яким чином ці повторювані взаємодії створюють очікування прав і обов'язків (формують суспільний договір). Тому політичний вимір соціальної згуртованості стосується участі громадян у політичних процесах (включаючи вибори та механізми консультацій між виборами), чутливість влади до потреб людей та рівня довіри до владних структур. Найбільш значущим та інформативним індикатором у цій площині є те, чи сприймають громадяни владу як легітимну. Легітимність держави можна тлумачити як прийняття людьми певної форми правління, політичного порядку, встановленого нею. Очевидно, що відсутність легітимності спричинює нестабільності різного змісту й рівня та підриває державний авторитет.

У ситуаціях нестабільності зростають нездатність або небажання держави забезпечити добробут громадян й високий рівень якості їхнього життя, що посилює проблеми легітимності та довіри між державою та суспільством. І, навпаки, надання соціального захисту може потенційно сприяти зміцненню уявлень про легітимність держави. Особлива цінність соціального захисту (у різних його формах) полягає в тому, що це – чітко видима функція держави для громадян.

Саме тому у площині «громадяни – держава» важливим інструментом збільшення соціальної згуртованості у поствоєнний

період може виявитися збільшення спроможності держави розподіляти ресурси таким чином, щоб у різних верствах суспільства конструювалося й закріплювалося уявлення про справедливість такого розподілення. Слід підкреслити, що уявлення про соціальну справедливість «форматують» усі суспільні процеси, пов'язані із встановленням соціального порядку, подоланням перешкод до гідного існування, досягненням балансу між ціннісними настановами особистості та фактичною можливістю їхньої реалізацією. Тому одним із серйозних викликів для поствоєнного суспільства в нашій країні буде відновлення уявлень про соціальну справедливість в умовах вимушеного переселення населення. А це означає вирішення таких проблем, як втрата житла, доходів, роботи, бізнесу, вимушена зайнятість на робочих місцях, які не відповідають рівню кваліфікації та професійної підготовки (або довготривале безробіття), відчуття дискримінації у випадках, коли з тих чи тих технічних чи організаційні неузгодженостей необгрунтовано призупиняються соціальні виплати, а їхнє відновлення пов'язане із складними й довготривалими процедурами перевірок і надання усіляких довідок. Своєю чергою, порушення балансу у системі соціального захисту провокуватиме зростання почуття несправедливості й зменшуватиме соціальну згуртованість.

Іншим важливим аспектом соціальної згуртованості є соціальні відносини між громадянами, які можуть описуватися через рівні довіри та солідарності в спільнотах (родина, друзі, сусіди, етнічні групи) і між спільнотами (незнайомці, інші етнічні/релігійні групи тощо), а також через сприйняття належності, доступ до підтримки в соціальних мережах, рівень волонтерства тощо. Показники соціальної згуртованості також включають стереотипи, упередження та дискримінації, що існують у суспільстві.

Певним корелятом якості відносин у суспільстві є зростання й зміцнення соціального капіталу усіх його членів, тобто зміцнення відносин довіри та взаємності, які пов'язують різних людей у суспільстві. Взаємність можна тлумачити як одну із визначальних рис соціального обміну та соціального життя. Однак люди, що мають дуже низький дохід, не можуть відповідати «взаємністю», позаяк економічні ресурси насправді істотним чином опосередковують систем соціальних інтеракцій. Переривчастість мережі соціальних інтеракцій ми спостерігаємо, наприклад, серед людей похилого віку, чий рівень доходів («пенсії за віком») обмежує участь у різного роду системах. Тому слід очікувати, що поствоєнний період буде пов'язаний зі зростанням рівня соціальної ексклюзії, що негативно позначиться на досягненні соціальної згуртованості.

Соціальна ексклюзія своїми корелятами має відносну багатовимірну депривацію спроможностей, яка виникає внаслідок виключення людини або соціальної групи із соціальних відносин. В її основі можуть лежати як матеріальні ресурси, так і упередження, що в обох випадках проявляється в дискримінаційних настановах, інституційній «сліпоті» та культурних і соціальних практиках, що посилюють і закріплюють відчуження вразливих спільнот.

Іншими словами, між соціальною ексклюзією, соціальною згуртованістю та соціальною незахищеністю існує тісний зв'язок. У цьому світлі очевидним ризиком для поствоєнного суспільства вбачається зростання кількості сиріт, вдів, інвалідів, тобто збільшення потенційно вразливих членів суспільства. Їхня ексклюзія може призвести до незахищеності в суспільстві загалом, порушуючи його стабільність через циркуляцію дискурсів нерівності, несправедливості, недовіри. Навпаки, адекватний розподіл суспільних ресурсів є важливим ресурсом підтримання соціального статусу, відчуття гідності та самоповаги серед його членів, а в остаточному підсумку сприятиме посиленню соціальної інтеграції. Програми соціального захисту, які мають гендерно-чутливі особливості, можуть здійснити важливий вплив на розширення прав і можливостей жінок; виплати по інвалідності відіграють важливу роль у сприянні залученню людей з інвалідністю до участі в соціальному житті, освіті та працевлаштуванні.

Слід підкреслити, що програми соціального захисту впливають не лише на зменшення рівня бідності, але й посилюють відчуття безпеки й довіри. Для поствоєнного суспільства, у якому доволі прогнозованим є зростання майнової нерівності, соціальна згуртованість не в останню чергу забезпечуватиметься саме впровадженням таких програм.

Література:

1. Колот А. М. Соціальна згуртованість суспільства як доктрина: основні засади, причини актуалізації, складові розвитку. *Економічна теорія*. 2010. № 1. С. 18–28.
2. Chan J., To H. and Chan E. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social indicators research*. 2006. 75(2). P. 273–302.